

Zoia Shevchenko

Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy

<https://orcid.org/0000-0001-9980-4372>

e-mail: shevchenko.zoe@gmail.com

GENDER EQUALITY AND SOCIAL REGULATION OF PUBLIC LIFE: PHILOSOPHICAL UNDERSTANDING

Abstract

The aim of the article is to identify the ideological and cultural prerequisites for gender equality in society. Politics is the central battlefield of the social struggle for the rights of all gender groups, but in modern Ukraine the main gender group that has a real chance to achieve significant success in this struggle is women. This is evidence of the unfinished struggle for gender rights and gender equality in Ukraine. This struggle is an integral part of the liberalization of public life, which is rightly associated with the European dimension of Ukrainian national identity.

Bringing the level of social institutions closer to similar European models, on the one hand, has an integral part of achieving gender equality, on the other hand – it is necessary to achieve all other types of equality of Ukrainian citizens in their political rights. The issue of gender equality is most vulnerable when radical, fundamentalist attitudes are on the rise in society.

The democratic legal system of regulation of public life, which impartially ensures the observance of individual rights and freedoms of members of any communities and gender identities, is attacked both by supporters of traditional religious values and by representatives of the secular authoritarian system. In the case of Polish women's protests, gender equality has become hostage to temporary political expediency in alliance with religious church interests, and in Ukraine, despite a favorable legal background, gender equality is hampered by a mixture of authoritarian pasts with a corrupt oligarchic political selection system.

Key words: gender, worldview, human rights, gender equality, feminism.

Шевченко Зоя Володимирівна

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

<https://orcid.org/0000-0001-9980-4372>

e-mail: shevchenko.zoe@gmail.com

ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ ТА СОЦІАЛЬНЕ РЕГУЛЮВАННЯ СУСПІЛЬНОГО ЖИТТЯ: ФІЛОСОФСЬКЕ ОСМИСЛЕННЯ

Метою статті є виявити світоглядні та культурні передумови дотримання гендерної рівності у суспільстві. Політика виступає як центральне поле суспільної боротьби за права усіх гендерних груп, однак у сучасній Україні основною гендерною групою, яка має реальні шанси досягнути суттєвого успіху в цій боротьбі є жінки. Це є свідченням незавершеної боротьби за гендерні права і гендерну рівність в Україні. Ця боротьба є невід’ємною складовою лібералізації суспільного життя, який небезпідставно пов’язується з європейським виміром української національної ідентичності.

Наближення рівня соціальних інститутів до аналогічних європейських зразків, з одного боку, має своєю невід’ємною складовою досягнення гендерної рівності, з іншого боку – необхідним є досягнення також усіх інших видів рівності громадян України у їхніх політичних правах. Питання гендерної рівності виявляється найбільш уразливим за умов, коли у суспільстві посилюються радикальні, фундаменталістські настрої.

Демократичну правову систему регуляції суспільного життя, яка неупереджено забезпечує дотримання індивідуальних прав і свобод представників будь-яких спільнот і гендерних ідентичностей, атакують як зі сторони прихильників традиційних релігійних цінностей, так і зі сторони представників світської авторитарної системи. У випадку польських жіночих протестів гендерна рівність стала заручницею тимчасової політичної доцільності у союзі з релігійними церковними інтересами, а в Україні, незважаючи на сприятливе законодавче тло, розвитку гендерної рівності заважає суміш залишків авторитарного минулого з корупційно-олігархічною системою відбору діючих осіб політичного життя.

Ключові слова: гендер, світогляд, права людини, гендерна рівність, фемінізм.

Вступ

Сучасну лібералізацію вітчизняного суспільного життя небезпідставно пов'язують з європейським виміром української національної ідентичності і прагненням, зрештою, наблизити рівень розвитку українських соціальних інститутів до аналогічних європейських зразків. Чітко визначений політичний вектор до такої лібералізації визначає неодмінною складовою цього процесу визнання і дотримання рівності прав представників різних груп населення нашої держави, стратифікованих, зокрема, за гендерними ознаками. Гендерна рівність являє собою частковий випадок більш загального комплексу як природних прав і свобод людини, так і її політичних можливостей як громадянина. Тож будь-яка демократична держава не має оминати проблеми, окреслені відносинами статей, передусім проявів сексизму і нерівності у доступі до соціально-політичного життя. Особливо небезпечною є нерівність, оскільки певні групи населення, не тільки жінки, але й особи чоловічої статі з груп сексуальних меншин, традиційно перебувають у тіні суспільства і все ще не отримують рівних можливостей доступу до політичного життя. Проте, здавалося б, очевидний шлях просвітництва щодо гендерної рівності прав через різні медіа, одночасно зі створенням правового підґрунтя на загальнодержавному законодавчому рівні для реалізації цих прав і позитивних дій для запобігання гендерній дискримінації, виявляється не настільки ефективним, як очікувалося. Найбільш виразно ці проблеми проявляють себе у сфері політичного життя, навколо якої зосереджена основна частка зусиль гендерних активістів та активісток. Результати представництва жінок в українських органах законодавчої, виконавчої і суддівської гілок влади, якщо й представляють статистичне зростання, то виглядає воно на рівні косметичних змін, які ще не позначили радикального зламу ситуації у напрямі стабільного утвердження гендерної рівності у політичній сфері України. І це мова навіть не йде про представників ЛГБТ-спільноти, а про доволі «традиційну» проблему рівності прав жінок і чоловіків. Тому видається доцільним вийти за межі виключно політичного і дослідити світоглядні та культурні передумови дотримання гендерної рівності у суспільстві.

Методи дослідження

Матеріалом для аналізу культурних практик та політичних знань стали елементи суспільно-політичного життя України і деяких європейських країн, досліджені крізь перспективу культурної компаративістики. Але головною підставою для узагальнення і концептуального погляду на гендерний аспект політики постають ідеї Мішеля Фуко щодо способів виробництва знань, які взаємопов'язані з безособовою системою влади і переважно відтворюють владні механізми панування як власний дискурс [7].

Результат (виклад основного матеріалу)

Питання гендерної рівності, що бере свій початок у історичній формі феміністичної боротьби за рівність прав жінок і чоловіків у соціально-економічній царині, насамперед, за рівну оплату праці та рівний доступ до політичного життя, на сьогоднішній день перетворилося на боротьбу за досягнення рівності у правах між будь-якими групами населення, з урахуванням відмінностей між ними, а значить, якщо не дійсно наявної, то потенціально можливої дискримінації за ознаками раси, віку, постколоніальної ідентичності, сексуальної тощо. Підґрунтям для поширення специфічного емансипаційного руху, який розпочав фемінізм, і що є практично загальноновизнаним фактом, стала теорія визвольної класової боротьби Карла Маркса. Хоча, згідно з Карлом Марксом, політична емансипація — це класова економічна боротьба, проте специфічність подання його ідей, з акцентом на практичному боці їхньої реалізації, створила «потужний імпульс» для розгортання різноманітних варіацій досягнення соціальної справедливості, про що детально написав український дослідник Михайло Бойченко [1].

Незважаючи на плідну практичну діяльність країн західноєвропейської культури (Велика Британія і США, у тому числі) за досягнення більшої видимості у публічному просторі членів ЛГБТ-спільноти і надання можливості представникам бувших колоній активно брати участь у роботі парламентів та ставати членами урядів своїх країн-метрополій, найбільш запекла боротьба все ще розгортається навколо конфліктного жіночого і чоловічого рівноправ'я. Причиною хвилеподібних загострень гендерних протистоянь і феміністичних протестів все ще стає репродуктивна функція жіночого тіла і ті обмеження, які вона може спричинити на шляху політичної чи професійної кар'єри жінки. Прикладом нещодавнього загострення стають протести проти посилення законодавства щодо легальності абортів, так званій «страйк жінок» у сусідній Польщі, яким позначилися жовтень та листопад цього року. Наступ на болісну точку польських жінок і частини польських молодих чоловіків у світській країні, де працює система охорони здоров'я, існує доступ до якісних контрацептивів, на тлі пандемії коронавірусу виглядає обумовленим не стільки моральними турботами щодо збереження нації та деякої системи цінностей, як ідеологічними популістськими кроками, які переслідують більш прагматичні цілі.

Польська філософіня Агата Белік-Робсон в інтерв'ю впливовому польському щотижневику заявила, що зміна законодавства щодо абортів не через парламент, а за допомогою Конституційного суду, який лояльний до радикальної польської партії «Право і справедливість» (не ми єдині!), є спробою цієї партії посилити власні позиції на майбутніх виборах за допомогою церкви, вплив якої на населення залишається значним, з одного

боку, а з іншого, неприйнятні для Євросоюзу і раціональної правової системи зміни у законодавстві свідчать про «повільний невидимий поліксит (Polexit — гіпотетичний вихід Польщі з європейської спілки, за аналогією з Brexit)», у концепцію якого кладеться праворадикальна риторика боротьби з ЛГБТ-спільнотами, гендерною рівністю і абортами, у тому числі [10].

Правове регулювання суспільного життя, яке спирається на незалежну систему правосуддя — породження правової традиції західної культури, підтвердження чому є дійсна «Стратегія гендерної рівності Ради Європи» [5]. Така система хоча й видається найкращим шляхом для досягнення соціальної справедливості і дотримання індивідуальних прав і свобод людей, зокрема, прав на гендерну рівність та самоідентифікацію, зустрічає спротив з боку інших світоглядних систем, які також являються джерелами соціальної регуляції, завдяки власним цінностям і культурним практикам. Найбільш впливова — це релігія. Не випадково, польські протести проти посилення обмежень доступності абортів у 2020 році перекинулися у будівлі костелів, служителі яких схвально відреагували на ці обмеження.

З точки зору релігійних вірувань, зокрема християнських, стереотипне упередження, яке дискредитує фемінізм — це начебто легковажне ставлення прихильниць фемінізму до абортів [11, с. 25–26]. Саме це питання, зрештою, виходить на визнання цінності індивідуального життя як ще несформованого у лоні жінки, так і життя самої жінки, яка вимагає права самостійно обирати і вирішувати питання власної сексуальності і дітнародження. У дискусії навколо легальності абортів на вимогу до 12 тижня терміну вагітності збігаються багато суспільно важливих і дражливих точок, які стосуються різних, часто конкурентних сфер суспільного життя не тільки релігійних, але й медицини, освіти, неупередженої правової системи тощо. Позиція фемінізму полягає у запобіганні абортів, що обумовлюється рівним доступом до контрацепції та широкою просвітницькій діяльності щодо її застосування. Такі кроки на державному рівні повинні позитивно вплинути на статистику абортів, мінімізувавши незаплановану вагітність як наслідок сексуального життя. Проте такі заходи мають справу з раціональним мисленням і раціональними діями, що не надто популярно серед населення будь-якої країни. Набагато легше, використовуючи праворадикальну риторичку, яка апелює до стереотипів і фундаменталістських гасел, провадити боротьбу з «вітряними млинами», демонізуючи питання гендеру та сексуальних меншин.

Нещодавні події у нашого західного сусіда, які викликані рішенням Конституційного суду республіки Польща, яскраво підтверджують характерні риси глобальних трендів політичного життя — зростання суспільного впливу популістів, політична гра на соціальних упередженнях та загальна радикалізація риторички політичних лідерів. Світові тенденції суспільно-політичного життя у другому десятилітті двадцять першого століття

окреслив американський філософ-футуролог Френсіс Фукуяма, зазначивши, як різко змінилася політика і як це позначилося на ліберальних демократичних інституціях. Він констатував загальних рух держав до посилення національного суверенітету, так би мовити «неліберальної» демократії. Низка країн, серед яких Польща, «відкотилися до авторитарних режимів» [8, с. 19]. Хоча традиційно політичні партії, які дотримуються лівих ідеологій хочуть більше рівності, а праві — більше свободи, то у другому десятилітті ліві переймаються питаннями ідентичності взагалі, як гендерної рівності чи постколоніальних політик досягнення рівного доступу до політичного життя, а праві переосмислили себе як патріотів, що захищають традиційну національну ідентичність, часто пов'язаною з релігією чи расовими питаннями [8, с. 20]. Що й спостерігаємо у суспільному житті різних країн.

Зазначені тенденції не оминули Україну, але мають свої особливості, обумовлені світоглядними і культурними нормами, які циркулюють на території нашої країни. Формально в країні діє демократична система і правове регулювання, яке інколи потерпає від корупції. Амплітуда прихильності і відхилення від демократичних цінностей, прагнення корінних політичних змін чи замирення з неможливістю побудови реальної демократії, де можлива безпечна реалізація гендерної рівності і самоідентифікації, здається співпала зі світовими тенденціями. Проте відсутність справжніх ідеологічних партій ускладнює виокремлення трендів суспільного розвитку. Безперечно те, що позиції церков і релігійних рухів все ще не здатні конкурувати з менталітетом, який сформувався в результаті десятиліть функціонування радянського авторитарного режиму, де не існувало ніякої принципової гендерної різниці у концепті «радянська людина», який позначав її передусім як гвинтик безособової бюрократичної системи влади. Апеляція до релігійного світогляду не допомогла одному з кандидатів отримати перемогу у президентських виборах 2019 року. Перемогу отримав кандидат з популістським гаслами, побудованими на стереотипах та принципі простого рішення складної ситуації через пошук «цапа відбувайла». Такою ж є і нинішня внутрішня політика, а гендерні упередження і питання, які могли б підсилити, чи навпаки, зашкодити рейтингам, практично не мають значення ні для влади, ні для населення, яке її обирає (детальний аналіз у Т. Марценюк і С. Оксамитної [2]). Порівняння цих даних, а також даних 2019 року [3] з даними 2014 року, представленими у статті В. Никифоренко та А. Лобанової [4] показує, що принципових зрушень у вирішенні питань гендерної рівності в українській політиці не відбулося до 2020 року, коли нарешті повноцінно не запрацювала гендерна квота на місцевих виборах. Однак, ця квота працює лише для дещо штучного збільшення жіночого представництва у списках політичних сил, які йдуть на вибори. Ситуація радикально зміниться, коли хоча би у окремих політичних силах ця квота почне працювати щодо осіб чоловічої статі. Знову

ж таки — тут і досі ще дуже далеко до повноцінного представництва осіб ЛГБТ-спільноти, про що свідчать останні соціологічні дослідження, які відображають ставлення в Україні до видів дискримінації та шляхи її можливого подолання [9].

Радикалізація політичної риторики більшою мірою стосується представників ЛГБТ-спільнот і проявляється як обценні та некоректні висловлювання низки політиків неідеологічних угруповань, а також маргінальних правих щодо європейських демократичних цінностей як содомітських цінностей («гейропа»), які підсилюють гомофобські стереотипи та настрої. Щодо жіночого і чоловічого рівноправ'я, то формальна законодавча діяльність [6] підтримує гендерну рівність, зокрема впровадженням гендерних квот у новому виборчому законодавстві. Але чи стане доступнішим політичне життя у країні, в якій партії формуються за ознакою персональної лояльності до її лідера, не важливо, чоловіка чи жінки, або ж до неопублічного власника-олігарха? До речі, питання легальності абортів в Україні взагалі знаходиться поза межами політичного дискурсу, за винятком деяких маргінально-радикальних партій. Це свідчить, що культурно-історичні обставини в Україні склалися таким чином, що репродуктивне здоров'я жінки не ставилося у пріоритет державною політикою минулих авторитарних режимів. Але й не залишилося в сучасній Україні також і відчутного впливу релігійних вірувань, що підносили б цінність жінки-майбутньої матері. А нові, постконвенційні і універсалістські цінності поваги до життя також не укорінилися на достатньому рівні. Як свого часу ірландські жінки мандрували до сусідньої країни на аборт, так нині польські пані нерідко користуються послугами українських медиків. Авторитаризм та неліберальність щодо прав і свобод людини можуть мати різне походження і реалізовуватися у різних соціальних і політичних обмеженнях.

Однак, спільним залишається одне: упослідження у правах — яких би форм воно не набувало є загрозою як для демократичної політико-правової системи, так і корупцією демократичної культури суспільства, у якому таке упослідження квітне. Чим більш догматичним є неприйняття прав окремих меншин, тим більш радикальною є така загроза. Одним із типових для сучасної України таким упослідженням є обмеження у правах гендерних меншин. Таке обмеження має певні корені у все ще традиційному у багатьох своїх проявах світогляді українських громадян, з одного боку, а також з іншого боку — у насаджуванні культури нетерпимості і протидії політичному просвітництву. Такі насаджування і протидія характерні для сучасної масової культури в Україні, яка знаходить нерідко свою підтримку з боку схильних до використання авторитарних методів політичних сил та деяких олігархічних вітчизняних політичних гравців. Чим більш неосвіченим і нетерпимим є електорат, тим легше він піддається штучному розколу і подальшому маніпулюванню. Гендерна тема виявилася однією

з найбільш зручних для таких маніпуляцій, оскільки в ній чи не найлегше поєднувати застарілі передсуди і забобони з новітніми технологіями тролінгу, булінгу та іншими засобами стигматизації та маргіналізації політичних опонентів.

З іншого боку, як справедливо зауважує американська дослідниця і борчиня за гендерну рівність *Белл Хукс* (Глорія Уоткінс), політична боротьба представників фемінізму за гендерну рівність є водночас боротьба за гендерні права усіх гендерних груп — і не лише традиційно орієнтованих жінок, але й традиційно орієнтованих чоловіків, які теж часто потерпають від культурних патріархальних стереотипів [11, с. 68]. Адже боротьба за гендерну рівність не може бути спробою наділити гендерними привілеями одну групу, оминаючи інтереси іншої гендерної групи.

Висновки

Отже, питання гендерної рівності виявляється найбільш уразливим за умов, коли посилюються радикальні, фундаменталістські настрої. Демократичну правову систему регуляції суспільного життя, яка неупереджено забезпечує дотримання індивідуальних прав і свобод представників будь-яких спільнот і гендерних ідентичностей, атакують як зі сторони прихильників традиційних релігійних цінностей, так і зі сторони представників світської авторитарної системи. У випадку польських жіночих протестів гендерна рівність стала заручницею тимчасової політичної доцільності у союзі з релігійними церковними інтересами, а в Україні, незважаючи на сприятливе законодавче тло, розвитку гендерної рівності заважає суміш залишків авторитарного минулого з корупційно-олігархічною системою відбору діючих осіб політичного життя.

Наближення рівня соціальних інститутів до аналогічних європейських зразків, з одного боку, має своєю невід'ємною складовою досягнення гендерної рівності, з іншого боку — необхідним є досягнення також усіх інших видів рівності громадян України у їхніх політичних правах.

Список посилань

1. Бойченко М. І. (2018) З Марксом: за Марксом і проти Маркса. *Філософська думка*. № 2. С. 68–70.
2. Марценюк Т. О., Оксамитна С. М. (2019) Громадська думка щодо гендерних квот та жінок у політиці в Україні. *Наукові записки НаУКМА. Соціологія*. Т. 2. С. 3–15.
3. *Національне опитування з питань рівності між чоловіками та жінками в Україні*. (2018). Липень 2018. Офіс Віце-прем'єр-міністра з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України Іванни Климпуш-Цинцадзе. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/17-presentation-2018/29.22.2018> (дата звернення 10.02.2020).

4. Никифоренко В. Г., Табанова А. І. (2014) Гендерна рівність в Україні: проблеми та шляхи удосконалення. *Вісник соціально-економічних досліджень*. Вип. 2 (53), 218–225.
5. *Стратегія гендерної рівності Ради Європи на 2018–2023* (2018) / пер. українською мовою за сприяння проекту «Свобода медіа в Україні». Страсбург: Рада Європи, 57 с.
6. *Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні*. (2012) Закон України. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text> (дата звернення: 10.02.2020).
7. Фуко М. (1998) Наглядати й карати: народження в'язниці / Пер. з фр. П. Тарашук. К.: Основи, 392 с.
8. Фукуяма Ф. *Ідентичність. Потреба в гідності й політика скривдженості* / пер. З ан. Т. Сахно. Київ: Наш формат, 2020. 192 с.
9. *Що українці знають та думають про права людини. Оцінка змін*. (Загальнонаціональне опитування проведене Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва URL: https://dif.org.ua/uploads/pdf/17527_50785fd209f785d5b3.14537781.pdf (дата звернення: 10.02.2020).
10. Bielik-Robson: Pseudoorzeczenie pseudo-Trybunału w sprawie aborcji to kolejny krok do polexitu: [інтерв'ю з філософінею Агатою Белік-Робсон про жіночі протести у Польщі проти заборони абортів] / przeprowadziła wywiad Renata Kim. *Newsweek Polska*, 44/2020. URL: <https://www.newsweek.pl/polska/polexit-i-wojna-kulturowa-czy-temat-aborcji-moze-obalic-pis/pq6mqrc> (дата звернення 10.02.2020).
11. Bell hooks. *Feminism is for everybody: passionate politics*. Cambridge: South end Press, 2000. 123 p.

References

1. Boichenko M. I. (2018) With Marx: after Marx and against Marx. *Philosophical thought*. № 2. Pp. 68–70. [In Ukrainian].
2. Martsenyuk T. O., Oksamytna S. M. (2019) Public opinion on gender quotas and women in politics in Ukraine. *Scientific notes of NaUKMA. Sociology*. V. 2. Pp. 3–15. [In Ukrainian].
3. *National survey on equality between men and women in Ukraine*. (2018). July 2018. Office of the Vice Prime Minister for European and Euro-Atlantic Integration of Ukraine Ivanna Klympush-Tsintsadze. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/17-presentation-2018/29.22.2018> (access date 10.02.2020). [In Ukrainian].

4. Nikiforenko V. G., Tabanova A. I. (2014) Gender equality in Ukraine: problems and ways to improve. *Bulletin of socio-economic research*. V. 2 (53), 218–225. [In Ukrainian].
5. *Gender Equality Strategy of the Council of Europe for 2018–2023* (2018) / trans. in Ukrainian with the assistance of the Freedom of the Media in Ukraine project. Strasbourg: Council of Europe, 57 p. [In Ukrainian].
6. On the principles of preventing and combating discrimination in Ukraine. (2012) Law of Ukraine. Access mode: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text> (access date: 10.02.2020). [In Ukrainian].
7. Foucault M. (1998) *Discipline and Punish: the Birth of the Prison* / trans. from Fr. by P. Tarashchuk. K.: Osnovy, 392 p. [In Ukrainian].
8. Fukuyama F. Identity. The need for dignity and the policy of resentment / trans. from eng. by T. Sakhno. Kyiv: Our Format, 2020. 192 p. [In Ukrainian].
9. What Ukrainians know and think about human rights. Assessment of changes. (National poll conducted by the Ilko Kucheriv Democratic Initiatives Foundation) URL: <https://dif.org.ua/uploads/pdf/1752750785fd209f785d5b3.14537781.pdf> (access date: 10.02.2020).
10. Bielik-Robson: **Pseudoorzeczenie pseudo-Trybunału w sprawie aborcji** to kolejny krok do polexitu: [interview with philosopher Agatha Belik-Robson about women's protests in Poland against abortion ban] / przeprowadziła wywiad Renata Kim. *Newsweek Polska*, 44/2020. URL: <https://www.newsweek.pl/polska/polexit-i-wojna-kulturowa-czy-temat-aborcji-moze-obalic-pis/pq6mqrc> (access date: 10.02.2020). [In Polish]
11. Bell hooks. (2000). *Feminism is for everybody: passionate politics*. Cambridge: South end Press, 123 p.

Стаття надійшла до редакції 23.03.2020 р.

© Шевченко З. В., 2020